

O IPOTEZĂ ÎN CEEA CE PRIVEȘTE IDENTIFICAREA PROPRIETARULUI *VILLA*-EI DIN CARTIERUL ARTIZANAL AL ROMULEI

SABIN POPOVICI*

În provincia romană Dacia au fost semnalate de-a lungul timpului mai multe *villae* romane (Tudor 1978, p. 68-72) - Redea, Caracal, Deveselu, Vlădila, Hotărani, Scărișoara), dintre care doar câteva au fost cercetate exhaustiv (Mitrofan 1973, passim - Ciumăfaia, com. Borșa, jud. Cluj). Despre proprietarii acestor *villae*, cu excepția câtorva cazuri, se cunosc prea puține lucruri (Mitrofan 1973, p. 133 - Aelius Iulianus și P. Aelius Maximus, veterani, stăpâni ai *villa*-ei de la Ciumăfaia, comuna Borșa, jud. Cluj și L.D.P - inițialele unui proprietar de la Hobița, lângă Sarmizegetusa - Cf. O. Floca, 1953, p. 746). Acesta este și motivul pentru care, în rândurile ce urmează, voi încerca identificarea proprietarului *villa*-ei din Cartierul Artizanal al Romulei, oraș situat în Dacia Inferior.

În anul 1970, în urma cercetărilor din partea de nord a zonei extra-muros a Romulei a fost semnalată o nouă *villa* al cărei plan a fost înregistrat în întregime. Munca de degajare a ei a durat până în 1974 și a permis precizarea caracterului construcției, cronologia, durata de funcționare și planul ei. *Villa* a fost construită pe la jumătatea secolului II d.Hr., refăcută în primele decenii ale secolului III d.Hr și distrusă, se pare de carpi, pe la 245-246 d.Hr. (fig. 1 - cf. Popilian 1976, fig. 1; Tătuțea 1994, fig. 11).

Planul *villa*-ei este de formă rectangulară cu dimensiunile de 26,7 x 23 m iar zidăria ei este realizată din cărămizi legate cu mortar. Ea aparține tipului greco-roman, având camerele așezate în jurul unei curți centrale. Aceasta are o formă rectangulară de 9,5 x 9 m, fiind pavată cu cărămizi. În mijlocul curții se găsea un bazin adânc de 1 m, lung de 4 m și lat de 0,8 m. Curtea centrală era înconjurată de un portic susținut de perystil. Din cauza proastei conservări a edificiului nu putem cunoaște numărul camerelor. Se presupune că ar fi fost în jur de trei pe fiecare latură. Într-una din camere s-au descoperit resturi de stucatură sau tencuială pictată ceea ce dovedește că unele din ele au avut pereții pictați cu fresce. De asemenea, *villa* mai beneficia de un sistem de hypocaust, sistem care însă nu se întindea pe toată suprafața ei (fig. 2 - cf. Popilian 1976, fig. 14) Sistemul este comun pentru Dacia, analogii găsindu-se la: Slăveni, Romula, Copăcenii. (Popilian 1976, p. 221-224).

* Muzeul Romanatului, Caracal.

De remarcat este faptul că în nici una dintre camerele *villa*-ei nu s-au descoperit indicații epigrafice privind proprietarul ei.

În anul 1973, când nu se încheiaseră cercetările de la *villa* menționată, într-o zonă foarte apropiată de ea, în locul numit „La Poartă”, lucrările agricole au scos la iveală două fragmente dintr-o țiglă de formă comună pentru Dacia în secolele II-III d.Hr. Țigla a fost găsită de o locuitoare din satul Reșca, Joița Ruță. De la ea a fost achiziționată de prof. Ștefan Chițu, fostul director al Muzeului din Caracal care a pus-o la dispoziția lui Dumitru Tudor (Tudor 1980, p. 639) În prezent țigla se găsește la Muzeul din Caracal (Muzeul Romanășului), sub numărul de inventar 7775.

Dumitru Tudor a constatat că cele două fragmente de țiglă fac parte din una și aceeași țiglă de următoarele dimensiuni: L: 0,485 m și cu o grosime de 0,0055 m (Tudor 1980, p. 639).

În partea superioară a țiglei se găsește un text incizat cu un cui metalic în pasta deja arsă. Acest text este încadrat într-un cartuș de 0,39 x 0,07 m. Textul are trei rânduri și este scris cu majuscule iar cuvintele sunt separate între ele de mici semne triunghiulare, puțin frecvente în inscripțiile latine El apare sub următoarea formă:

D.M.S.L ANNIVS. OCTAVIVS. VALERIANVS
EVASI. EFFUGI. GPES. ET. FORTVNA. VALETE
NIL. MIH. VOVICUM. EST. LUDIFIC.

Acest text apare în transcriere astfel:

D(is) M(anibus) S(acrum) L(ucius) ANNIVS OCTAVIVS VALERIANVS
EVASI EFFUGI GPES ET FORTVNA VALETE

Ni(hi)L MIH(i) VOVICUM EST LUDIFIC(ate alios) (Fig. 3 a, b) (Tudor 1980, planșele XI, XII) și foto.

Inscripția este puțin știrbită la rândul al treilea însă acest lucru nu afectează prea mult textul.

În text apar unele greșeli de limbă pe care Dumitru Tudor le pune pe seama aceluia care a copiat textul (Tudor 1980, p. 640). Astfel, în loc de SPES în inscripție apare GPES, iar în loc de VOBISCUM în text apare VOVICUM. I. I. Rusu a observat însă asemănarea textului nostru cu un altul de pe un sarcofag de la Roma. El a semnalat acest lucru lui Dumitru Tudor care a publicat și acest text în *LATOMUS* în următoarea formă:

D(is) M (anibus) S(acrum) L(ucius) Annivs Octavius Valerianvs
Evasi Effugi Spes Et Fortuna Valet
Ni(hi)l mih(i) voviscum est Ludificate alios. (Tudor 1980, p. 639).

În studiul dedicat celor două inscripții în revista *LATOMUS* Dumitru Tudor a demonstrat convingător că textele lor sunt identice. El a ajuns la concluzia că Lucius Annius Octavius Valerianus a fost un italic venit din Roma în Dacia și că moartea l-ar fi surprins în Dacia, la Romula unde venea sezonier. Această constatare este confirmată și de faptul că pe sarcofagul lui de la Roma apar mai multe scene de viață rurală (Tudor 1980, p. 640-644).

Publicând aceste două inscripții identice Dumitru Tudor nu a stabilit o legătură între conținutul lor și locul descoperirii țiglei mai sus menționate și nici între

această ultimă descoperire și *villa* situată în imediata apropiere (Fig. 4 - cf., Popilian 1976, fig. 1; Tăulea 1994, fig. 8).

După părerea noastră este foarte probabilă identificarea *villae*-i de la Romula cu una dintre proprietățile din Dacia (unde acesta venea sezonier) ale lui Lucius Annus Octavius Valerianus.

În sprijinul acestei ipoteze menționez următoarele:

1. În primul rând nu mi se pare întâmplătoare descoperirea țiglei în imediata apropiere a *villae*-i. Un argument suplimentar în acest sens este faptul că din concluziile descoperitorului acesteia Gh. Popilian rezultă fără nici un dubiu caracterul italic al acestui edificiu (curte interioară cu portic și peristil, bazin, paviment din cărămizi, instalație de încălzire (Popilian 1976, *passim*);

2. Din punctul de vedere al prezenței italicilor în Dacia este semnificativ faptul că membrii gintei Annia din care făcea parte și personajul luat în discuție sunt relativ frecvent semnați în inscripțiile din Dacia. Astfel găsim o Annia Italica la Apulum, un Annus Saturninus la Potaissa etc. (Kereny 1901, p. 23);

3. Un alt argument ar fi acela că sarcofagul lui Lucius Annus Octavius Valerianus de la Roma nefiind finisat, el nu ar fi murit acolo și că moartea l-ar fi surprins la Romula unde i s-ar fi depus la mormânt țigla găsită. Rezultă de aici că Lucius Valerianus nu avea domiciliul stabil la Romula dar că venea aici sezonier;

4. Până în prezent în Dacia a fost identificat un singur dublet funerar. El se găsește la Porolissum unde o țiglă și o dală de piatră sunt gravate cu texte funerare identice. Acest dublet funerar se constituie la rândul său într-un argument care susține ipoteza noastră (Tudor 1980, p. 642-644).

Ținând cont de aceste argumente rezultă că Lucius Annus Octavius Valerianus a fost cu o mare probabilitate proprietarul *villa*-ei din zona extra-muros a Romulei.

Coroborând informațiile de natură epigrafică și arheologică cu cele iconografice se poate preciza caracterul mixt al acestei *villa*. De altfel și Dumitru Tudor este de părere că cea mai mare parte a *villae*-lor din Dacia au avut un caracter mixt (Tudor 1933, p. 3).

Caracterul mixt al *villa*-ei este dat de dubla funcționalitate : economică și de reședință a stăpânului (Baumann 1983, p. 18).

În ceea ce privește *villa* menționată caracterul agrar al acesteia este dat de scenele de viață rurală de pe sarcofagul lui Lucius Annus Octavius Valerianus iar cel meșteșugăresc este susținut de Gheorghe Popilian și argumentat de acesta cu descoperirea în aceeași zonă a mai multor cuptoare ceramice (Popilian 1976, *passim*).

În ceea ce privește caracterul agricol înfățișat pe basoreliefurile sarcofagului posibilului proprietar acestea înfățișează principalele momente ale muncilor agricole începând cu aratul, cultivarea plantelor, seceratul, transportul produselor, măcinatul, coptul pâinii și scoaterea ei din cuptor (Tudor 1980, p. 641).

Basorelieful este împărțit în două registre: În primul registru a cărui lectură se face de la stânga la dreapta se disting un măslin cu un paner suspendat de o creangă, un om îmbrăcat într-o tunică scurtă care conduce doi boi cu un băț, vine apoi un al doilea om ce plivește un câmp; un alt măslin și două sclave secerătoare, apoi un personaj îmbrăcat într-o tunică scurtă care ține în mână o cupă. Acesta vorbește stăpânului.

Stăpânul ține două suluri în mâna stângă pentru ca, cu dreapta să ordone. (Fig. 5 a, - cf. Tudor 1980 planșa XIII).

Filmul celui de-al doilea registru care se derulează de la dreapta la stânga arată un car cu boi, probabil cu cereale, sub supravegherea a doi sclavi înarmați cu bastoane. Vine apoi scena măcinării unde apare o râșniță manuală mânărită de doi sclavi. Filmul se termină cu scena în care se scoate pâinea din cuptor (Tudor 1980, p. 641-642) Fig. 5 b - cf. Tudor 1980 planșa XIV).

La mijlocul acestor două registre, mai precis între ele apare încă o dată silueta stăpânului. El este redat foarte înalt în raport cu ceilalți și domină prin prezența sa ambele registre. În mâna stângă ține un rulou de papirus iar cu dreapta dă ordine. Este un bărbat cu fruntea dezgolită, îmbrăcat cu o tunică care-i cade până la genunchi. Privirea lui este încrezătoare, calmă, stăpânită (Tudor 1980, p. 641-642).

Analogii pentru scenele de pe aceste două registre sunt numeroase pe monumentele romane. Astfel scena aratului o întâlnim pe un monument de la Șeica Mică (Macrea 1969, p. 160). În ceea ce privește scena cu seceratul, un exemplu revelator ar fi scena CX de pe Columna lui Traian unde soldații romani seceră grâul în regiunea Olteniei în timpul celui de-al doilea război daco-roman (Cichorius 1896, p. 15). Pentru scena transportului găsim analogii pe Arcul lui Septimius Severus, Columna Aureliană și Columna lui Traian (Reinach 1909, p. 146, 268, 323).

Din punctul nostru de vedere considerăm că *villa* de la Romula își găsește analogii cu alte *villae* cu caracter mixt din Moesia Inferior și în special cu cea de la Catalka, specializată atât în producția de ceramică dar și ca fermă agricolă (Dremisizova 1969, p. 512).

Descoperitorul *villa*-ei Gh. Popilian consideră că aceasta are numai un caracter meșteșugăresc (Popilian 1976, p. 230), opinie preluată și de V. H. Baumann. Din punctul lor de vedere *villa* de la Romula își găsește analogii cu cea de la Butovo din Bulgaria (Baumann 1983, p. 20).

În sfârșit monumentalitatea construcției *villa*-ei de la Romula și elementele componente ale acestui edificiu pledează pentru caracterul rezidențial (chiar dacă numai sezonier) al acesteia.

Din cele prezentate mai sus rezultă deci o foarte probabilă identificare, poate singura în momentul de față din Dacia Inferior a unei proprietăți aparținând unui italic.

În Dacia predomină proprietatea mijlocie, *villae*-le rustice cunoscând o largă răspândire pe văile râurilor mari, fiind grupate în jurul localităților mai importante, a castrelor, în zonele pitorești, a căilor de comunicații etc.

Villa de la Romula pare a fi tocmai un asemenea tip. Ea este foarte aproape de zidul de incintă al orașului și de asemenea are acces direct la drumul ce merge la Acidava.

În urma acestor considerații putem afirma că problematica *villa*-ei de la Romula se încadrează și în problematica exploatărilor agricole în general și din teritoriul romulens în special.

Caracterul preponderent agricol al teritoriului romulens este subliniat de mulțimea de zeități cu atribute agreste adorate aici: Ceres, Flora, Abundentia (Petolescu, Florescu 1977, p. 15-30) etc. De asemenea, caracterul agricol este subliniat și de multe descoperiri arheologice ca: râșnițe, pluguri, mortarii etc., în teritoriul romulens (Tudor 1978, p. 72).

Bibliografie

- Baumann 1983 - V. H. Baumann - *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea.
Cichorius 1896 - C. Cichorius - *La Collone Trajane*, Berlin.
Dremisizova 1969 - C. Dremisizova - *Villa romaine en Bulgarie*, Sofia.
Floca 1953 - O. Floca - *Ferma din epoca slavagistă romană*, Materiale Arheologice I.
Kereny 1901 - A. Kereny - *Die Personenamen von Dazien*, Budapest.
Macrea 1969 - M. Macrea - *Viața în Dacia Romană*, București.
Mitrofan 1973 - M. Mitrofan - *Villae rusticae în Dacia Superior*, A.M.N. X.
Petolescu, Florescu 1977 - C. C. Petolescu, A. Florescu - *Inscripțiile Daciei Romane II*, București.
Popilian 1976 - Gh. Popilian - *Un quartier artisanal a Romula*, Dacia N.S. X.
Reinach 1909 - S. Reinach - *Repertoire des reliefs grecs et romains*, vol. I, Paris.
Tătulea 1994 - Corneliu Mărgărit Tătulea - *Romula Malva*, București.
Tudor 1933 - Dumitru Tudor - *Considerații economice despre S-E Olteniei în vremea romană*, București.
Pippidi 1976 - D. M. Pippidi, *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic-sec X)*, București, 1976.
Tudor 1978 - Dumitru Tudor - *Oltenia romană*, ediția a IV-a, București.
Tudor 1980 - Dumitru Tudor - *Inscription funeraire identique mise au jour a Romula Malva et a Rome*, *Latomus*, Revue D Etudes Latines, Bruxelles, Tome XXXIX, Fasc. 3, Extrait

Abrevieri:

- A.M.N - Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
Dacia: Dacia. Recherches et decouvertes archaeologiques en Roumanie, București
Latomus: Latomus. Revue d'etudes latines, Bruxelles
Materiale Arheologice: Materiale și cercetări arheologice. București

Cuvinte cheie:

- Dublet funerar** - inscripții cu caracter funerar, identice în ceea ce privește conținutul, din care una servește drept model pentru cealaltă.
Porolissum - așezare dacică, apoi oraș roman, situat pe teritoriul de astăzi al satului Moigrad com Mirșid. Jud. Sălaj), important centru militar și civil la extremitatea de NV a provinciei Dacia (Pippidi 1976, p. 482).
Romula - oraș roman, capitală a Daciei Inferior, identificat pe teritoriul satului Reșca- (comuna Dobrosloveni, județul Olt) (Pippidi 1976, p. 510).
Sarcofag (din limba greacă-sarcophagos) - sicriu de lemn, metal, argilă sau piatră, în care erau depuse cadavrele sau cenușa acestora după incinerare. Cunoscute atât în Orientul antic, cât și în lumea egeeană și greco-romană, forma tipică a sarcofagelor era cista (cutia), uneori ornamentată cu pilaștri, coloane, reliefuri și picturi. (Pippidi 1976, p. 518).
Villa - (cuvânt latin) - casă situată la marginea orașului (*villa suburbana*) sau ansamblu gospodăresc (fermă), constând din locuința proprietarului și anexe, situată la țară (*villa rustica*) (Pippidi 1976, p. 614).

Planșe:

1. Planul *villa*-ei din Cartierul Artizanal al Romulei
2. Villa din Cartierul Artizanal al Romulei - detalii
3. (a,b) Țigla cu inscripție descoperită la Romula
4. Hartă a Romulei cu locul unde a fost descoperită țigla menționată
5. (a,b) Sarcofagul lui Lucius Annius Octavius Valerianus de la Roma

Cuvinte cheie:

Dublet funerar - inscripții cu caracter funerar, identice în ceea ce privește conținutul, din care una servește drept model pentru cealaltă.

Un doublet funeraire ce sont des inscriptions doubles au caractere funeraire, identiques en ce qui concerne leurs contenu, dont l'une serve de modele pour l'autre.

Porolissum - așezare dacică, apoi oraș roman, situat pe teritoriul de astăzi al satului Moigrad com. Mirșid. Jud. Sălaj), important centru militar și civil la extremitatea de NV a provinciei Dacia (Pippidi 1976, p. 482).

C'est un etablissement dacique au commencement, puis une ville romaine, qui se trouve aujourd'hui sur le teritoire du village Moigrad, la commune Mirsid, dans le departement de Salaj; Porolissum a ete un important centre militaire et civile a l'extremite NV de la province romaine Dacia.

Romula - oraș roman, capitală a Daciei Inferior, identificat pe teritoriul satului Reșca (comuna Dobrosloveni, județul Olt) (Pippidi 1976, p. 510).

Ville romaine, la capitale de la Dacie Inferieure, identifiee sur le teritoire actuel du village de Resca, la commune Dobrosloveni, le departement d'Olt.

Sarcofag (din limba greacă-sarcofagos) - sicriu de lemn, metal, argilă sau piatră, în care erau depuse cadavrele sau cenușa acestora după incinerare. Cunoscută atât în Orientul antic, cât și în lumea egeeană și greco-romană, forma tipică a sarcofagelor era cista(cutia), uneori ornamentată cu pilaștri, coloane, reliefuri și picturi. (Pippidi 1976, p. 518).

Sarcophage, de la langue greque sarcofagos, c'est un .paralelipede en bois, metal, argile ou pierre ou ont ete mis les cadavres ou les restes de l'incineration. Cette modalite d'enterrement ete connu meme dans l'Orient Antique, mais aussi dans le monde egeenne et greco-romaine; leur forme specifique etait la boite (cista), parfois ornee avec des peteites colonnes, des pilastres, des reliefs et des peintures.

Villa - (cuvânt latin) - casă situată la marginea orașului (villa suburbana) sau ansamblu gospodăresc (fermă), constând din locuința proprietarului și anexe, situată la țară (villa rustica) (Pippidi 1976, p. 614).

Villa c'est un mot latin qui signifie maison situee a l'extremite d'une ville, la meme nommee Villa suburbana; y est compris aussi le sens d'ensemble d'habitation qui est constitue de la maison du proprietaire et ses annexes, ensemble situe a la campagne, villa rustica.

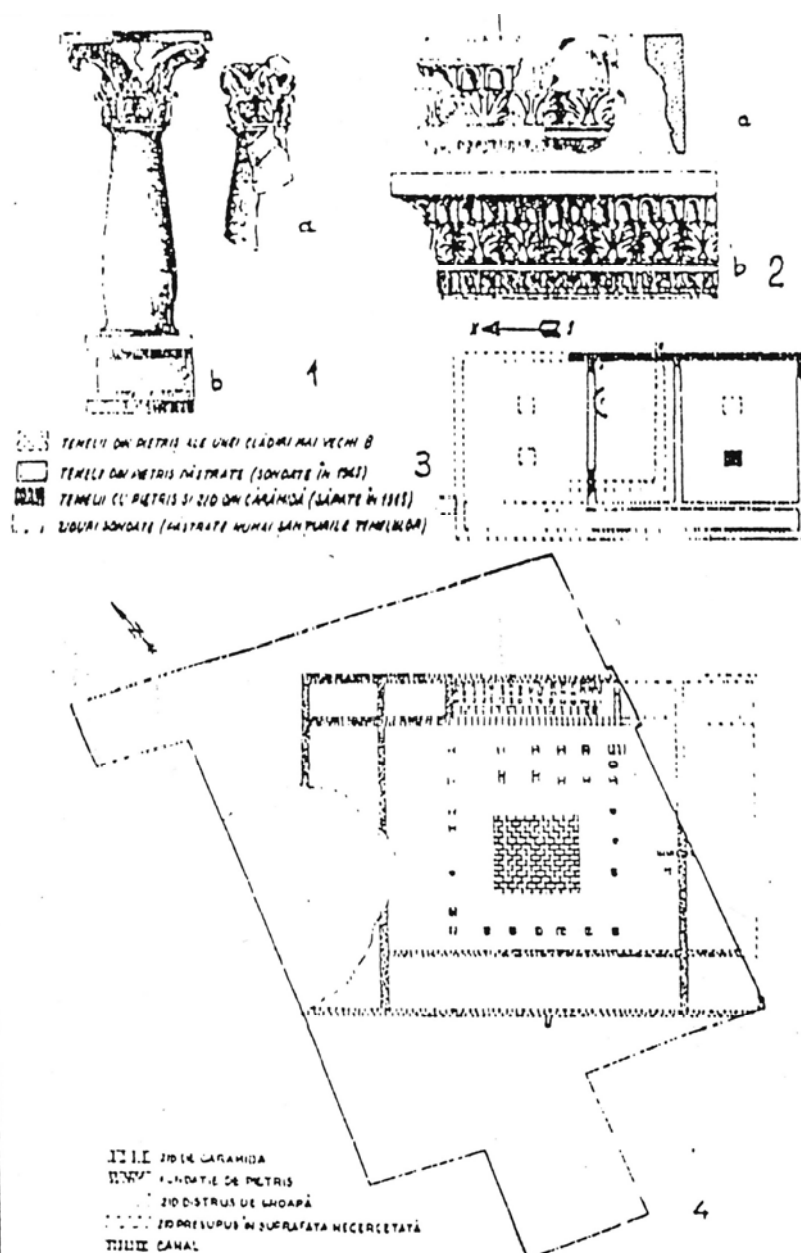
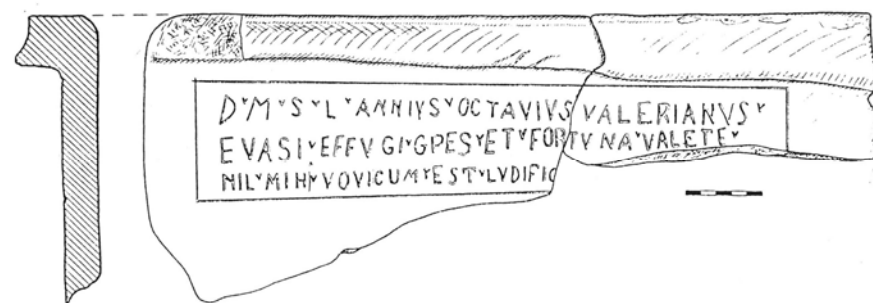

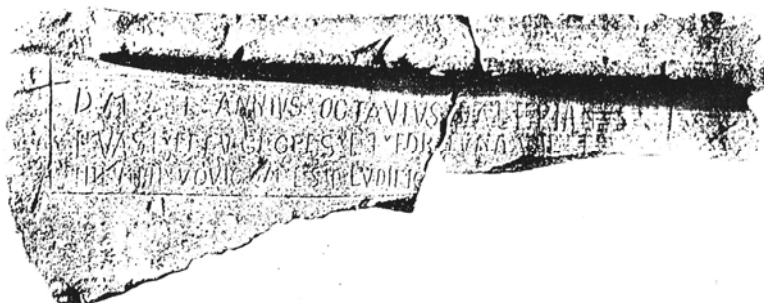
Fig. 1. Planul villa-ei din Cartierul Artizanal al Romulei. 1-3. Detalii arhitecturale și planul curiei orașului (după D. Tudor); 4. Planul villa-ei (după G. Popilian).

Fig. 2. Villa din Cartierul Artizanal al Romulei - detalii.

A

B

Fig. 3. (a,b) Țigla cu inscripție descoperită la Romula.

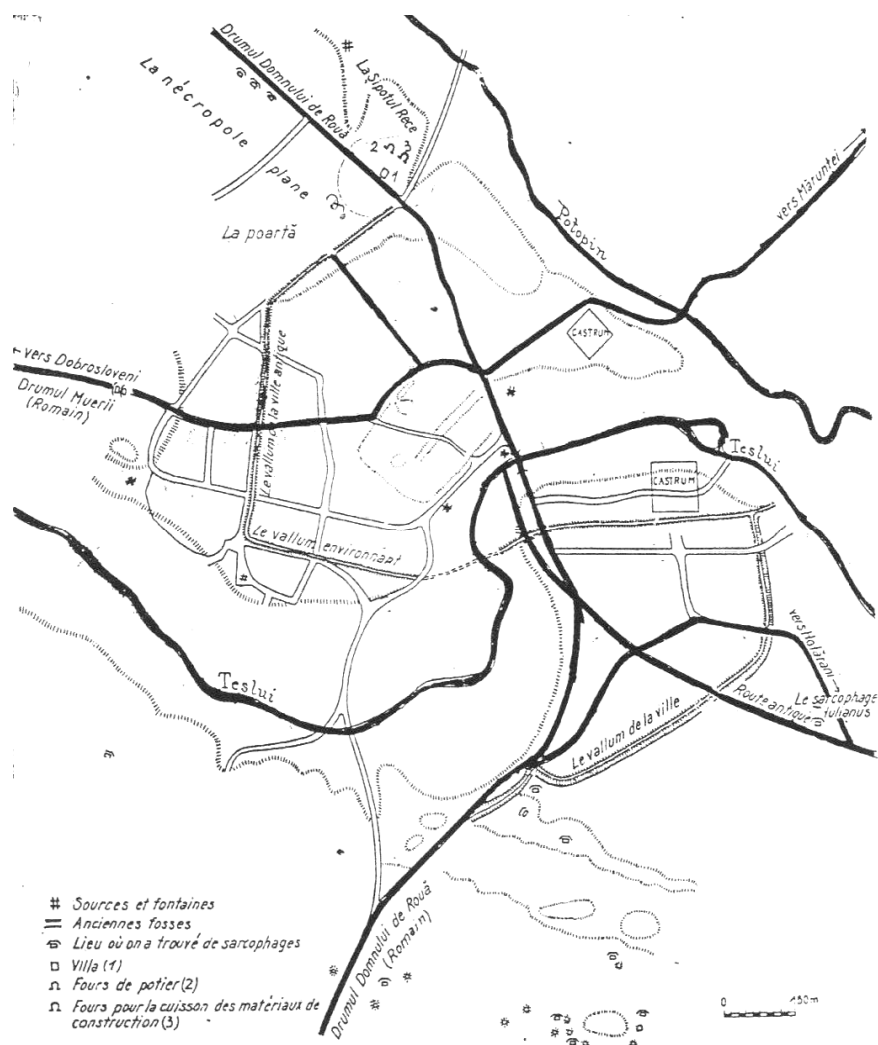

Fig. 4. Hartă a Romulei cu locul unde a fost descoperită țigla menționată.

A

B

Fig. 5. (a, b) Sarcofagul lui Lucius Annius Octavius Valerianus de la Roma.

UNE HYPOTHÈSE CONCERNANT LE PROPRIÉTAIRE
D'IDENTIFICATION *VILLAE*-ROM DAN LE QUARTIER DE
L'ARTISANAT DE ROMULA

Résumé

Cet article c'est pas moins qu'un essai d'identification d'un propriétaire d'une *villae* du Quartier Artisanal de Romula. C'est tout possible d'être la seule identification d'un propriétaire de *villae* de Dacia Inferior. Notre hypothèse est fondée sur des plusieurs arguments dont on mentionne:

La découverte d'une tuile avec une inscription dans la toute proximité de la villa, une tuile avec une inscription identique avec celle d'un sarcophage de Rome, le caractère italique de cette *villae*, la présence nombreuse des Italiques en Dacie (et dans un nombre significatif de ceux de la gîte d'Annia (Kereny 1901, p. 23), la découverte d'une doublette funéraire à Porolissum, mais aussi le fait que le sarcophage de Lucius Annius Valerianus de Rome a été découverte sans être fini, fait qui soutient notre hypothèse que le propriétaire de la *villae* n'est pas été mort à Rome.

Celui qui a découvert la *villae*, Gh. Popilian soutient que notre hypothèse est basée sur le fait que la tuile a été découverte dans la proximité de la *villae* dans une nécropole des pauvres, mais l'état matériel du Lucius Annius Octavius Valerianus n'a été pas permissive avec cet enterrement provisoire.

Dans l'opinion de Gheorghe Popilian la principale manque de notre hypothèse est celle qu'on part du général vers le particulier, en choisissant seulement quelque cas comme des analogies, mais les analogies ne peuvent pas en servir comme des arguments (opinion exprimée par le chercheur George Popilian).